

FEMINISERING VAN DE CHRISTENUNIE?

M. Jager-Vreugdenhil en M. Leyenaar

1. Inleiding

De ChristenUnie verraste in 2006 met een kandidatenlijst voor de Tweede-Kamerverkiezingen waarop relatief veel vrouwen te vinden waren: onder de eerste twaalf kandidaten bevonden zich zes vrouwen. Al eerder, in 2002 en in 2003, werd J.C. Huizinga-Heringa vanuit een onverkiesbare positie op de kandidatenlijst met voorkeurstemmen in de Tweede-Kamerfractie gekozen. Nadat de ChristenUnie in februari 2007 tot het vierde kabinet-Balkenende is toegetreden (met onder meer een vrouwelijke staatssecretaris), bestaat de Tweede-Kamerfractie van de Unie uit vier mannen en twee vrouwen. De indruk bestaat dat in de ChristenUnie vrouwen nadrukkelijker aanwezig zijn dan destijds in het Gereformeerd Politiek Verbond (GPV) en de Reformatorische Politieke Federatie (RPF) – de beide voorlopers van de Unie. Deze partijen stonden nog te boek als uitgesproken ‘mannenbolwerken’. Dit had niet zozeer te maken met principiële bezwaren tegen de politieke deelname van vrouwen. In tegenstelling tot de SGP stelden zowel het GPV als de RPF alle posities open voor vrouwen. Wel werd van een zekere scheiding van taken tussen man en vrouw uitgegaan, een gegeven dat niet formeel maar wel informeel van invloed was op de politieke participatie van vrouwen.¹

Ondanks het gegeven dat christelijke politieke partijen doorgaans minder vrouwen op hun kandidatenlijsten hebben staan dan niet-christelijke partijen, zijn deze partijen aantrekkelijk voor vrouwelijke kiezers en worden de christelijke beginselen van zo’n partij gezien als een belangrijke reden voor vrouwen om op deze partijen te stemmen. Zo is ongeveer zestig procent van de electorale aanhang van de ChristenUnie vrouw.² En uit het Nationaal Kiezersonderzoek (NKO) dat in 2006 is gehouden, blijkt dat 2,7 procent van de mannen op de ChristenUnie heeft gestemd en 5,7 procent van de vrouwen. In dit artikel bespreken wij de positie van vrouwen binnen de partij en betekenis van het vrouwzijn voor de ChristenUnie. Eerst gaan wij kort in op de huidige populariteit van de partij. Dan volgt een meer algemene beschouwing over de

relatie tussen sekse, religie en politiek, en beschrijven wij de huidige opstelling van de ChristenUnie jegens de politieke rol van vrouwen. Welke rol vrouwelijke Unie-leden daadwerkelijk spelen, wordt duidelijk aan de hand van een onderzoek gehouden in het najaar van 2005. Het betrof een schriftelijke enquête onder 739 leden van de partij en een aantal groepsinterviews met zowel mannelijke als vrouwelijke leden.³ Op basis van de uitkomsten van dit onderzoek volgt een analyse van die participatie van vrouwen in de partij.

2. Profilering van de ChristenUnie

Christelijke partijen zijn niet weg te denken uit het Nederlandse politieke bestel. Mede vanwege het zeer toegankelijke kiesstelsel, heeft behalve het CDA en zijn voorgangers ook altijd een aantal kleinere christelijke partijen aan de landelijke verkiezingen meegedaan. Zo betrad de SGP het parlement al in 1922, het GPV in 1963 en de RPF in 1981. Deze laatste twee partijen deden vanaf de verkiezingen van 2002 mee onder de naam ChristenUnie.

SPG, GPV en RPF werden in de politicologische literatuur meestal aangeduid als ‘getuigenispartijen’ of als ‘klein rechts’. Met name deze laatste term zal tegenwoordig niet zo snel meer worden gebruikt ter aanduiding van de ChristenUnie. Onder leiding van A. Rouvoet, die in 2002 aantrad als fractieleider, ontpopte de partij zich als sociaal, milieuvriendelijk en ‘eurorealistisch’.⁴ Zo steunde de Tweede-Kamerfractie ten tijde van het centrum-rechtse derde kabinet-Balkenende de motie van de linkse oppositie om een generaal pardon aan de zogeheten oude groep asielzoekers te verlenen. Al voor de Tweede-Kamerverkiezingen van 22 november 2006 viel Rouvoet op als een betrouwbare politicus en werd hij alom geprezen om de heldere en consistente wijze waarop hij de standpunten van de ChristenUnie-fractie naar voren bracht. Dit gebeurde zowel in het Kamerdebat over de conceptgrondwet voor de Europese Unie in mei 2005, als in de debatten over het Nederlanderschap van collega-Kamerlid A. Hirsi Ali. Zijn optreden maakte veel indruk in een tijd waarin het bedrijven van politiek geen hoog aanzien zou genieten bij vele burgers. De Kamerverkiezingen van november 2006 betekenden voor de ChristenUnie niet alleen een verdubbeling van het aantal zetels – van drie naar zes –, maar leidden tevens tot regeringsdeelname. Van het vierde kabinet-Balkenende dat op 22 februari 2007 aantrad, maken twee ministers van ChristenUnie-huize en één staatssecretaris deel uit. Bovendien is Rouvoet vice-premier. Aan de winst van de ChristenUnie bij de Tweede-Kamerverkiezingen in november 2006 waren succesvolle gemeenteraadsverkiezingen in maart voorafgegaan. In totaal werden 401 Unie-raadsleden gekozen, tegenover

364 vier jaar daarvoor. Deze winst zorgde er tevens voor dat de ChristenUnie in 86 colleges terecht kwam, veertig meer dan bij de vorige verkiezingen.⁵ Ook nu waren het sociale beleid dat de ChristenUnie voorstaat en haar betrouwbare staat van dienst belangrijke redenen om de partij als derde of vierde speler in de colleges van burgemeester en wethouders op te nemen.⁶

3. Religie en sekse in de politiek

In wetenschappelijke publicaties over de rol van vrouwen in de politiek vinden wij vaak verwijzingen naar religie.⁷ Al uit de eerste kiezersonderzoeken komt de voorkeur van vrouwen voor christelijke partijen. Gegevens over Zweden, Duitsland, Oostenrijk en de Verenigde Staten uit de periode 1915-1925 deden de Zweedse politicoloog H. Tingsten in 1937 concluderen dat 'women suffrage proved to have favoured the bourgeois parties, particularly those having a religious tint.'⁸ En ook zijn Nederlandse vakgenoot J.J. de Jong constateerde in 1956 op basis van verkiezingsgegevens uit acht landen: 'Er bestaat een niet te miskennen verschil in electoraal gedrag tussen de man en de vrouw. Meer dan van de man gaat de politieke voorkeur van de vrouw uit naar beginselpartijen op religieuze grondslag'.⁹

Voor Nederland heeft de politicologe Leyenaar het stemgedrag van vrouwen en mannen in kaart gebracht. De Kamerverkiezingen van 1922, waarin vrouwen voor het eerst mochten stemmen, lieten een winst zien voor de Antirevolutionaire Partij (ARP) (0,3 procent), de SGP (0,5 procent) en de Christelijk-Historische Unie (CHU) (4,4 procent). Omdat verkiezingsonderzoek uit die tijd ontbreekt, is het niet met zekerheid te zeggen dat deze winst werd veroorzaakt door vrouwen. Verkiezingsonderzoek uit de jaren vijftig en zestig toonde aan dat vrouwen vaker op de confessionele partijen stemden dan op de PvdA, VVD en overige linkse partijen.¹⁰ In het kiezersonderzoek van 1967 werd deze voorkeur verklaard door een aantal factoren. In de eerste plaats had het proces van deconfessionalisering vrouwen minder geraakt. Ten tweede speelde het leeftijdseffect een rol: ouderen zouden vaker op confessionele partijen stemmen dan jongeren en er waren meer oudere vrouwen dan mannen. In de derde plaats werd de partijkeuze van vrouwen sterker door traditie bepaald dan dit bij mannen het geval was, mede gezien de geringere belangstelling van vrouwen voor politiek.¹¹ De antwoorden op een open vraag in het kiezersonderzoek bevestigden de cijfers: vrouwen gaven significant vaker dan mannen een godsdienstig motief op voor hun stemgedrag (26 tegen 18 procent).¹² Hoe ziet het beeld er in de veertig jaren daarna uit? Tabel 1 levert geen eenduidig beeld op: in een aantal verkiezingsjaren stemmen meer vrou-

wen op de christelijke partijen, maar in bijvoorbeeld 1982 en 2003 is dit omgekeerd.

Tabel 1. Stempercentage van mannen en vrouwen op een confessionele partij (1971-2006)

jaar	man	vrouw	jaar	man	vrouw
1971	43	50	1989	34	41
1972	39	39	1994	22	22
1977	35	41	1998	22	22
1981	34	41	2002	34	33
1982	31	30	2003	34	31
1986	33	39	2006	31	34

N.B.: de vetgedrukte percentages staan voor een significant verschil.

Bron: Nationale Kiezersonderzoeken 1971-2003

Voor de vrouwelijke achterban van confessionele partijen ging het bij het stemmen vooral om de christelijke beginselen, waarin de belangrijkste rol van vrouwen die in het gezin was, als huisvrouw en als moeder.¹³ Het is dan ook begrijpelijk dat de christelijke partijen niet veel moeite deden om vrouwen te mobiliseren om lid te worden van de partij en daarin actief te worden. Aan het einde van de jaren tachtig zou het CDA zo'n twintig procent vrouwelijke leden hebben en het GPV vijf procent. Van de drie kleine confessionele partijen had in 1985 alleen de RPF een vrouw in het partijbestuur. Het hoofdbestuur van het CDA bestond toen voor bijna een kwart uit vrouwen.¹⁴ Aangezien het ledenbestand de belangrijkste rekruteringsbron was voor kandidaten voor gemeenteraden, Provinciale Staten en Tweede Kamer, bleef het aandeel vrouwelijke volksvertegenwoordigers dan ook achter vergeleken met de andere partijen. Wat betreft de voorlopers van het CDA – ARP, CHU en Katholieke Volkspartij (KVP) – was het aandeel van vrouwelijke Kamerleden tot het einde van de jaren tachtig minder dan tien procent; daarna stijgt het geleidelijk tot ruim eenderde na het aantreden van het vierde kabinet-Balkenende. De eerste vrouw voor een kleine confessionele partij kwam in 1982 in de Kamer: C. Ubels voor de Evangelische Volkspartij (EVP). Het GPV en de RPF, die respectievelijk van 1963 en 1981 tot en met de verkiezingen van 1998 zelfstandig aan de verkiezingen meededen, vaardigden geen vrouwen af. De ChristenUnie plaatste voor de Kamerverkiezingen van 2002 Huizinga-Heringa als eerste vrouw op deze zevende plaats van de kandidatenlijst. Verassenderwijze werd zij zoals reeds vermeld met voorkeurstemmen direct in de Kamer gekozen als vierde (en laatste) lid van de fractie. In de parlamentsverkiezingen

van 2003 gebeurde dit opnieuw. Huizinga-Heringa stond op plaats vier en werd met voorkeurstemmen in de fractie van drie leden gekozen. Het aantal uitgebrachte voorkeurstemmen op de eerstgeplaatste vrouwelijke kandidaat op de lijst in de verkiezingen van 2002 en 2003 (19.797 respectievelijk 19.650) heeft de Unieleiding zich ter harte genomen. Behalve waardering voor de christelijke beginselen en programmapunten ziet de (vrouwelijke) aanhang zich ook graag vertegenwoordigd door een vrouw.¹⁵ Op de kandidatenlijst voor de Tweede-Kamer-verkiezingen van 2006 waren dan ook aanzienlijk meer vrouwen te vinden dan bij de eerdere verkiezingen van de partij en haar voorlopers. Waren in 2003 slechts vier van de dertig kandidaten vrouwen, in 2006 waren dit er tien van de 29. Van deze laatste stonden er bovendien zes vrouwen bij de eerste twaalf kandidaten.

4. ChristenUnie en SGP

In een inhoudsanalyse van de verkiezingsprogramma's van RPF, GPV en SGP uit de periode 1977-1994 heeft de politicoloog J. Weggeman aangetoond hoe het Verbond in de loop der tijd dichter naar de Federatie is gekropen wat betreft de standpunten op het terrein van huwelijk, gezin en emancipatie. In de programma's van 1977 en 1981 stond dat de gehuwde vrouw 'in de eerste plaats een taak in het gezin' heeft. In het programma van 1989 stelde het GPV dat 'het een zaak van man en vrouw samen (is) afspraken te maken over de verdeling van taken'; en in 1994 was de partij van mening dat het een taak van de overheid kan zijn 'belemmeringen voor toetreding van vrouwen tot de arbeidsmarkt en ook voor de uitoefening door vrouwen van maatschappelijke en politieke functies' weg te nemen.¹⁶ De RPF was vanaf het begin voor gelijke rechten en gelijke kansen voor mannen en vrouwen.

Dat dit een duidelijk verschil is gebleven tussen RPF en GPV en later ChristenUnie enerzijds en de SGP anderzijds, blijkt onder meer uit de opstelling van de ChristenUnie en het standpunt van de SGP met betrekking tot politieke participatie van vrouwen in de eigen geledingen. De opstelling van de SGP dat vrouwen geen volwaardig partijlid kunnen worden en zich niet verkiesbaar kunnen stellen, leidde er in september 2005 toe dat de partij haar overheidssubsidie kwijtraakte. De rechter oordeelde dat dit standpunt discriminerend was en strijdig met het door Nederland ondertekende Vrouwenverdrag.¹⁷ De ChristenUnie, die zelf geen formele beperkingen voor vrouwen op principiële gronden hanteert, kreeg opnieuw met het SGP-standpunt te maken bij de lijstinschrijvingen voor de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2006. In Barneveld wilde de SGP geen lijstverbinding aangaan met de ChristenUnie, omdat die partij een vrouwelijke lijsttrekker had. In Amersfoort

zegde de ChristenUnie zelf de samenwerking met de SGP op na grote onenigheid over de plaats van een vrouw op de lijst. In Enkhuizen stapte een aantal SGP-leden over naar de ChristenUnie, na een discussie over de positie van vrouwen op een gezamenlijke lijst. In Gorinchem en Zoetermeer werden uiteindelijk – ondanks aanvankelijk protest vanuit het landelijk bestuur van de SGP – twee vrouwelijke lijsttrekkers benoemd. Volgens H. van Rhee, directeur van het partijbureau van de ChristenUnie, was de winst van de Unie bij de raadsverkiezingen voor een belangrijk deel te danken aan de verminderende samenwerking met de SGP. Zelfstandige lokale ChristenUnielijsten wonnen in totaal veertig zetels, terwijl de gecombineerde lijsten van ChristenUnie en SGP geen winst boekten. Volgens Van Rhee heeft het vrouwenstandpunt van de SGP de ChristenUnie in de kaart gespeeld, hetgeen zou blijken uit het aantal voorkeurstemmen op vrouwelijke Uniekandidaten.¹⁸

Inmiddels heeft de SGP het lidmaatschap voor vrouwen opengesteld. Ook werd een voorstel aangenomen dat de besturen van de staatkundig-gereformeerde kiesverenigingen een vorm van samenwerking met de lokale ChristenUnies (zoals de kiesverenigingen binnen de Unie ook wel worden aangeduid) aan kunnen gaan, ook wanneer er vrouwen op de lijst staan. Voorwaarde is wel dat tenminste eenderde van de leden van de betreffende SGP-kiesvereniging hierachter staat. Overigens blijkt uit het onderzoek onder de ruim zeventhonderd ChristenUnie-leden dat een overgrote meerderheid van mening is dat de partij de samenwerking met de SGP moet afbreken indien vrouwelijke kandidaten niet op de lijst mogen staan: 69 procent van de mannelijke en 67 procent van de vrouwelijke leden is deze mening toegedaan.

5. Standpunt van de ChristenUnie over vrouwen in de politiek

In de korte geschiedenis van de ChristenUnie zijn tot begin 2007 geen publicaties verschenen waarin de ChristenUnie expliciet haar eigen ‘vrouwenstandpunt’ formuleert. Wel zijn in *DenkWijs*, het studieblad van het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie, twee artikelen gepubliceerd van de hand van de theologe M.E. Harmsen die een aanzet vormen voor de verwoording van de positie van de Unie met betrekking tot de actieve deelname van vrouwen in de partij.¹⁹ Harmsen stelt dat het onderscheid op dat terrein tussen de SGP en de ChristenUnie te herleiden is tot het fundamentele verschil in de visie op de relatie tussen kerk en staat. De ChristenUnie maakt onderscheid tussen de taken en rol van de *kerk* in de samenleving en de taken van de *overheid* in de samenleving. Dit heeft consequenties voor het partijstandpunt met betrekking tot godsdienstvrijheid, maar ook voor de visie op de politieke deelname van vrouwen. Uitgaande van verschillende taken voor kerk en overheid,

kan de ChristenUnie stellen dat bijbelteksten die vrouwen uitsluiten van ‘regerende’ taken alleen gelden binnen de kerk, en niet in het algemeen in de samenleving. De SGP maakt niet op deze manier een onderscheid tussen kerk en staat, met als gevolg dat de betreffende ‘zwijgteksten’ op dezelfde manier worden toegepast in de kerk als in het politieke domein: ‘Wie kerk en staat niet gescheiden wil zien, wil ook de voorschriften in de kerkelijke liturgie terug zien in de samenleving’, aldus Harmsen.²⁰

Opvallend is dat – anders dan andere Nederlandse politieke partijen – de ChristenUnie en haar voorlopers RPF en GPV geen aparte vrouwenorganisatie kenden met eigen statuten. Wel functioneerde binnen de RPF in de jaren negentig de zogeheten Landelijke Bezinningsgroep Emancipatie. Deze groep, waarvan ook mannen deel uitmaakten, bezon zich op de politieke rol van vrouwen, de positie van de vrouw in de RPF, en het emancipatiebeleid van de overheid. In het GPV bestond al sinds de jaren tachtig een Landelijke Werkgroep Emancipatie (LWE), waarin twintig plaatselijke emancipatiewerkgroepen waren verenigd. Zowel de LWE als de plaatselijke groepen stonden open voor mannen, maar alleen van de LWE is bekend dat er daadwerkelijk een aantal jaren een man deel van uitmaakte.²¹ De voornaamste doelstelling van de LWE was om zich te verdiepen in het emancipatiebeleid van de overheid, pas daarna kwam het bevorderen van de politieke participatie van vrouwen binnen de eigen partij. Dat de lokale werkgroepen wel gezien werden als een stimulans voor vrouwen om politiek actief te worden, blijkt uit een brief van de Centrale Verbondsraad (CVR) van het GPV uit 1985, waarin de plaatselijke GPV-afdelingen aanbevolen werd met de emancipatiewerkgroepen samen te werken en hen ook financieel te ondersteunen. In deze brief wordt ervan uitgegaan dat de plaatselijke werkgroepen nodig zijn ‘om vrouwen bewust te maken van de noodzaak tot politieke activiteit’ en omdat ‘het een goede zaak is dat de politieke activiteit van gereformeerde vrouwen wordt bevorderd’.²² Tegelijk benadrukte de CVR wel dat er aan een aparte vrouwenorganisatie in het GPV geen behoefte bestond.²³

Bij deze initiatieven ging het de RPF en het GPV er primair om een christelijk tegengeluid te verwoorden tegen het emancipatiestreven van de overheid. Het stimuleren van politieke participatie van vrouwen kwam duidelijk op de tweede plaats. Illustratief is dat beide partijen de subsidie die de overheid in het midden van de jaren tachtig verstrekten aan politieke partijen om de participatie van vrouwen in politiek te bevorderen, in zetten voor scholing van vrouwen. De meeste andere partijen namen met deze gelden personeel aan ten behoeve van het opstellen van positieve actieplannen.²⁴

De werkgroepenstructuur van het GPV is in de ChristenUnie voortgezet met de werkgroep Inclusief. Ook hierin zijn mannen actief, maar de werkgroep heeft wel expliciet tot doel de participatie van vrouwen binnen de partij te vergroten. De werkgroep organiseert congressen over de rol van vrouwen in de politiek en biedt cursussen aan voor vrouwen die politiek actief willen worden. In 2004 heeft de werkgroep subsidie bij het Ministerie van Sociale Zaken verworven om de positie van vrouwen in de partij te versterken.

6. Politieke participatie van vrouwen in de ChristenUnie

Zoals al vermeld, maakt de ChristenUnie sinds februari 2007 deel uit van het vierde kabinet-Balkenende, met twee ministers en één vrouwelijke staatssecretaris. Een derde van de Tweede-Kamerleden is vrouw. In andere vertegenwoordigende organen zitten namens de ChristenUnie relatief minder vrouwen (zie tabel 2).

Tabel 2. Mannelijke en vrouwelijke leden van de ChristenUnie in politieke functies, oktober 2007

	CU-mannen	CU-vrouwen	% CU-vrouwen	% alle partijen
Ministers	2	0	0	31
Staatssecretarissen	0	1	100	54
Eerste Kamer	3	1	25	35
Tweede Kamer	4	2	33	39
Commissarissen van de Koningin	0	0	-	17
Gedeputeerden	5	1	17	30
Provinciale Staten	27	11	29	36
Burgemeesters	8	0	0	20
Wethouders	66	7	10	18
Gemeenteraden	329	84	20	26
Europees Parlement	2*)	0	0	44

*) fractie met SGP, hiervan één lid van de ChristenUnie en één van de SGP.

Van de Eerste-Kamerfractie maakt sinds de senaatsverkiezingen van mei 2007 één vrouw deel uit. Op de kandidatenlijst voor het Europees Parlement in 2004 stonden slechts twee vrouwelijke kandidaten, op plaats elf en dertien; geen van beiden werd verkozen. Het aandeel van ChristenUnie-vrouwen in het provinciale en lokale bestuur neemt ge-

staag toe. Zo bedroeg het aandeel vrouwelijke raadsleden voor de gemeenteraadsverkiezingen van 2006 veertien procent, in oktober 2007 was het inmiddels twintig procent.²⁵ De Statenverkiezingen in maart 2007 hebben geleid tot elf vrouwelijke Statenleden (29 procent).

Van de leden van de ChristenUnie is volgens opgave van het partijbureau in oktober 2007 27 procent vrouw.²⁶ Kandidaten voor vertegenwoordigende functies, vooral op het decentrale niveau, doen veelal hun kennis en ervaring op in bestuursfuncties in de partij. Die bestuursfuncties zijn als het ware de rekruterings-*pool* waartoe men zich in eerste instantie wendt om geschikte vrouwen te vinden. Ook binnen de partij nemen vrouwen relatief minder vaak functies in dan op grond van hun ledental mag worden verwacht (zie tabel 3). Van de voorzitters van lokale kiesverenigingen is slechts zes procent vrouw. Wel zijn er relatief meer vrouwen te vinden in de secretarisfunctie: 33 procent.

Tabel 3. Mannelijke en vrouwelijke leden van de ChristenUnie in bestuursfuncties, oktober 2007

	aantal mannen	aantal vrouwen	% vrouwen
Voorzitter lokale kiesvereniging	182	14	7
Secretaris lokale kiesvereniging*)	143	72	33
Penningmeester lokale kiesvereniging*)	185	33	15
Politiek secretaris lokale kiesvereniging**)	25	7	22
Andere bestuursfunctie lokale kiesvereniging	243	89	27
Bestuursfunctie provinciaal bestuur	67	13	16
Bestuursfunctie landelijk bestuur	11	3	21
Adviesfunctie	2	0	0

*) Van twee secretarissen en één penningmeester is het geslacht niet bekend bij het partijbureau; deze drie personen zijn niet meegerekend in de tabel en bij het berekenen van de percentages.

***) Van 175 lokale kiesverenigingen is geen politiek secretaris bekend bij het partijbureau.

De meeste Nederlanders zijn echter geen lid van een politieke partij, laat staan dat zij een functie in een partij vervullen. Wanneer men de politieke besluitvorming wil beïnvloeden, dan gebeurt dit doorgaans op een andere manier. In tabel 4 staat per participatievorm aangegeven hoeveel mensen aan dergelijke activiteiten wel eens meedoen. Wij vergelijken hier drie groepen burgers, namelijk *alle* respondenten uit het NKO 2002

-2003; respondenten uit ditzelfde onderzoek die hebben aangegeven dat zij lid zijn van een politieke partij; en de leden van de ChristenUnie uit het in 2005 gehouden onderzoek.

Niet geheel onverwacht valt als eerste op dat het aandeel mensen dat niet participeert, het grootst is in de groep 'alle Nederlanders' (59 procent). Partijleden zijn beduidend actiever. De hogere score 'inactieven' bij de leden van de ChristenUnie wordt veroorzaakt door het grote aandeel vrouwelijke leden dat geen van de genoemde participatievormen wel eens heeft toegepast (54 procent, tegen 36 procent van de mannelijke ChristenUnie-leden). Dit significante sekseverschil treedt niet op bij de groep 'alle partijleden'. Behalve dat zij vaker een politieke partij of organisatie inschakelen, nemen partijleden eerder contact op met een politicus of ambtenaar, of doen mee aan een hoorzitting of inspraakavond, of aan een discussie of actie via internet. De leden van de ChristenUnie zijn duidelijk minder bereid tot protestparticipatie, zoals het meedoen aan een demonstratie of een actiegroep. De deelname van de vrouwelijke ChristenUnie-leden blijft bij alle participatievormen duidelijk achter bij die van mannen. Het verschil is het grootst bij de meer formele of institutionele vormen van participatie.

Hieronder zullen we ingaan op de huidige feitelijke verschillen en overeenkomsten in de positie van mannen en vrouwen binnen de ChristenUnie. Eerst brengen wij in beeld wie de onderzochte leden zijn. Daarna volgt een nadere analyse van de politieke participatie van de ChristenUnie-leden en bespreken wij een aantal mogelijke verklaringen voor de geringere participatie van vrouwelijke Unie-leden vergeleken bij de mannelijke leden. Ten slotte volgt een analyse van de opvattingen van de leden over de politieke participatie van vrouwen en de rol die de eigen partij zou moeten vervullen om die positie te verbeteren.

Noten bij tabel 4

*) Antwoord op de vraag: 'Er zijn verschillende manieren om iets politiek aan de orde te stellen of invloed uit te oefenen op politici of de overheid. Hiernaast staat een aantal mogelijkheden. Wilt u aangeven van welk daarvan u in de afgelopen 5 jaar gebruik heeft gemaakt?' (de respondenten konden meerdere antwoorden kiezen). Wanneer er een significant verschil optreedt tussen mannen en vrouwen, zijn de percentages vetgedrukt.

**) De vraag is overgenomen uit het NKO uit 2002-2003. Ter vergelijking zijn in de laatste kolommen de antwoorden van alle respondenten uit het NKO opgenomen, en de antwoorden van alle respondenten van het NKO die aangaven partijlid te zijn.

Tabel 4. Deelname aan enkele meer algemene vormen van participatie (in %), 2002-2005

Participatievorm *)	ChristenUnie-leden (2005)			Alle Nederlanders (NKO 2002 - 2003)**)			Alle partijleden (NKO 2002 - 2003)**)		
	M	V	Totaal	M	V	Totaal	M	V	Totaal
Radio, televisie of krant ingeschakeld	12	7	9	15	11	13	21	29	24
Politieke partij of organisatie ingeschakeld	27	13	19	12	5	8	42	27	36
Meegedaan aan een door de overheid georganiseerde hoorzitting, inspraak- of discussiebijeenkomst	26	14	19	18	11	15	39	22	33
Contact opgenomen met een politicus of ambtenaar	31	17	23	18	10	14	49	24	40
Meegedaan aan een actiegroep	7	4	5	6	8	7	9	22	14
Meegedaan aan een protestactie, protestmars of demonstratie	11	7	9	10	9	10	11	22	16
Via internet, email of SMS meegedaan aan een politieke discussie of actie	20	16	18	12	8	10	13	20	16
Geen van deze mogelijkheden	36	54	46	54	64	59	32	36	34
N	320	406	726	761	813	1574	71	45	116

6.1 Achtergronden ChristenUnie-leden

Van de 739 leden die aan het onderzoek hebben meegewerkt, zijn 415 vrouwen (56 procent) en 324 mannen (44 procent). Omdat dit een (bewuste) oververtegenwoordiging is van het aandeel vrouwen in het ledenbestand (26 procent), is het wenselijk de achtergrondkenmerken voor vrouwen en mannen apart te beschrijven en te bezien in hoeverre er significante verschillen bestaan.

De ChristenUnie kent een hoofdlidmaatschap en een gezinslidmaatschap. Het zijn vooral de mannelijke leden die opgeven hoofdlid te zijn (34 procent, tegen 7 procent van de vrouwelijke leden). De belangrijkste reden om lid te worden, zowel voor vrouwelijke als mannelijke leden, is om 'ook op politiek terrein uiting te geven aan mijn levensovertuiging'. Toetreding tot een politieke partij is ook bij de ChristenUnie een zaak van mensen op leeftijd. Van de vrouwen is 17 procent jonger dan 35 jaar en van de mannen 13 procent. De overige verschillen in leeftijd tussen vrouwen en mannen zijn miniem. Van beide groepen is bijvoorbeeld eenvijfde ouder dan 65 jaar.

Tabel 5. Tijdsbesteding per week van mannelijke en vrouwelijke leden van de ChristenUnie, 2005

	Samenhang met geslacht (Spearman's rho)	Analyse
Betaald werk	.29	mannen meer uren per week
Huishoudelijk werk en zorg voor gezinsleden	-.47	vrouwen meer uren per week
Activiteiten voor kerk of geloofsgemeenschap	.15	mannen meer uren per week
Activiteiten voor een wijk- of buurtvereniging	n.s.	geen significant verschil
Politieke activiteiten	.15	mannen meer uren per week
Ander onbetaald werk / vrij- willigerswerk	-.10	vrouwen meer uren per week
Ontspanning (sport, hobby's, uitgaan etc.)	n.s.	geen significant verschil

Het opleidingsniveau is hoog voor beide groepen, maar mannen zijn significant hoger opgeleid (hoger beroepsonderwijs/universiteit) dan vrouwen (56 procent en 47 procent). Alhoewel de meerderheid van beide groepen getrouwd is, zijn er significant meer alleenstaande vrouwen dan mannen (30 procent en 11 procent van de mannelijke leden). Meer

vrouwen dan mannen hebben de zorg voor thuiswonende kinderen (58 procent en 46 procent). Zij vervullen dan ook vaker de rol van huisvrouw (22 procent), terwijl de mannelijke respondenten zichzelf zelden huisman noemen (0,3 procent). Van de mannen heeft 63 procent een betaalde baan en is 26 procent gepensioneerd of met de VUT, tegen respectievelijk 45 procent en 13 procent van de vrouwen. Mannelijke en vrouwelijke leden besteden hun tijd dan ook wezenlijk anders (zie tabel 5).

Ten slotte de zoheten ‘bloedgroepen’, die bij elke fusie van partijen geruime tijd zichtbaar blijven. Gevraagd naar de kerkelijke achtergrond geeft 44 procent van de mannelijke leden aan tot de Vrijgemaakt-Gereformeerde Kerk te behoren, tegen 37 procent van de vrouwen. Meer vrouwen dan mannen zijn Nederlands Hervormd (25 procent en achttien procent). Meer mannen dan vrouwen zijn lid van het GPV geweest, hetgeen overeenkomt met het feit dat er meer mannelijke ‘vrijgemaakten’ zijn (zie tabel 6) – ‘vrijgemaakten’ waren immers bijna altijd lid van het GPV. Er zijn daarentegen significant meer vrouwen die *geen* lid waren van GPV of RPF, en pas lid zijn geworden toen de twee partijen zijn opgegaan in de ChristenUnie. De nieuwe partij lijkt op het eerste gezicht een aantrekkelijke partij te zijn voor vrouwen.

Tabel 6. Politieke herkomst leden van de ChristenUnie (in %), 2005

	Mannen	Vrouwen
RPF	40	40
GPV	40	30
Geen	20	30

6.2 Participatie binnen de ChristenUnie nader bezien

Hierboven beschreven wij de deelname van de ondervraagde leden aan meer algemene vormen van politiek bedrijven. Binnen de partij kan men echter nog op tal van andere manieren actief zijn. Aan die respondenten die op het moment van ondervraging *geen* politieke of bestuurlijke functie binnen of namens de ChristenUnie vervulden (75 procent), werd de volgende vraag voorgelegd: ‘Hieronder staat een aantal manieren waarop u zich kunt inzetten voor de ChristenUnie. Kunt u aangeven van welk van deze mogelijkheden u de laatste drie jaar gebruik heeft gemaakt?’

Wij zien dat een groot deel van de leden bidt voor het werk van de Unie en ook in gesprekken de standpunten van de partij verdedigt (zie tabel 7).

Tabel 7. Participatiemogelijkheden binnen de ChristenUnie (uitgezonderd functionarissen; percentages in samenhang met achtergrondkenmerken), 2005

Mogelijkheid:	%	Significante samenhang (Spearman's rho)			factor
		heeft gedaan	geslacht	leeftijd (vier cat.)	
Bidden voor het werk van de ChristenUnie	78	-	-	-	-
In gesprekken standpunten van de ChristenUnie verdedigen	58	-	.12	.15	4
Bezoeken van een ledenvergadering van de ChristenUnie in woonplaats	50	.16	-.19	-	1
Andere mensen ervan overtuigen lid te worden van de ChristenUnie	37	-	-	-	4
Meewerken aan verkiezingscampagnes	19	.13	-	-	1
Meewerken aan promotieactiviteiten	19	.08	.11	-	1
Meedoen aan handtekeningactie	16	-	-	-	4
Meedenken/meebeslissen over kandidaten op lijst ChristenUnie	15	.13	-	.06	1
Bezoeken van een ledencongres van de ChristenUnie	12	-	-	-	1
Een ChristenUnie-politicus voorzien van relevante informatie	8	.06	-	.06	-
Een nieuwsbrief verzorgen	6	-	-	-	2
Bezoeken wetenschappelijk congres van de ChristenUnie	3	.03	-	-	-
Debatavond organiseren over politieke thema's	3	-	-	-	2

Tabel 7. Participatiemogelijkheden binnen de ChristenUnie (uitgezonderd functionarissen; percentages in samenhang met achtergrondkenmerken), 2005 (vervolg)

Mogelijkheid:	%	Significante samenhang (Spearman's rho)			factor
		heeft gedaan	geslacht	leeftijd (vier cat.)	
Lokale acties organiseren	3	.03	-	-	2
Meewerken aan de 'permanente campagne'	2	-	-	-.03	3
Werkbezoek organiseren voor een ChristenUnie-politicus	0,9	-	-	-	2
Deelnemen aan 'KenniNetWerk' van het Wetenschappelijk Instituut	0,7	.02	-	-	3

Ongeveer de helft van de leden bezoekt een ledenvergadering en ruim eenderde probeert burens en kennissen te overtuigen ook lid te worden. Veel minder mensen geven aan actief mee te werken aan campagnes of andere promotieactiviteiten. De helft van de hier genoemde partijactiviteiten wordt echter door minder dan tien procent van de ChristenUnieleden wel eens bevestigd.

Vervolgens gaan wij na in hoeverre een aantal achtergrondkenmerken samenhangt met elk van de activiteiten. Gekozen is voor de kenmerken geslacht, leeftijd (vier categorieën) en opleiding (laag versus hoog). De resultaten zijn samengevat in de kolommen 3, 4 en 5 van tabel 7. Van de achttien mogelijkheden hangen er negen significant samen met geslacht, drie significant met leeftijd, en vier significant met opleiding. Het gaat daarbij echter wel vaak om een zeer zwakke samenhang; verdere analyse is daarom niet erg interessant. De overige, zwakke samenhangen, leiden tot het volgende:

- het bezoeken van een ledenvergadering van de ChristenUnie in de eigen woonplaats is meer een zaak voor mannen en/of ouderen
- het verdedigen van de standpunten van de ChristenUnie in gesprekken betreft vooral jongeren en/of hoger opgeleiden
- mannen werken vaker mee aan een verkiezingscampagne
- mannen en/of jongeren werken meer mee aan promotieactiviteiten

- meedenken/meebeslissen over kandidaten op de lijst van de ChristenUnie is wat meer een mannenzaak

Samenvattend: mannen, en in iets mindere mate jongeren, zijn wat vaker actief (met uitzondering van het bezoeken van een ledenvergadering). Een weinig naar achtergrondkenmerken geprofileerd beeld dus. Men kan zich nu afvragen of er wellicht enige structuur zit in de deelname aan de achttien mogelijkheden: is er bijvoorbeeld een patroon te ontdekken in de mogelijkheden die relatief vaak in combinatie worden gebezigd? Met behulp van factoranalyse werden de data onderzocht op mogelijk latente, onderliggende factoren. Het blijkt dan dat een drietal mogelijkheden *niet* tot een gemeenschappelijke factor kunnen worden teruggevoerd (zie tabel 7):

- bidden voor het werk van de ChristenUnie
- een ChristenUnie-politicus voorzien van relevante informatie
- bezoeken wetenschappelijk congres van de ChristenUnie

Deze drie variabelen maken daarom verder geen deel uit van de volgende analyses. Aan de resterende vijftien mogelijkheden ligt een vier-tal factoren ten grondslag, die samen 53 procent van de variantie verklaren. Het gaat daarbij om de volgende factoren:

- deelnemen aan activiteiten
- organiseren van activiteiten
- intellectuele activiteiten
- ‘missiewerk’ (het naar buiten uitdragen van ChristenUnie)

In tabel 7 staat in de laatste kolom aangegeven welke participatiemogelijkheden tot welke factor behoren. Nu de aan de vijftien participatiemogelijkheden ten grondslag liggende structuur bekend is, is het mogelijk om op een hoger niveau dan de afzonderlijke mogelijkheden na te gaan in hoeverre een aantal kenmerken van de respondenten samenhangt met de vier ‘participatie’-factoren (zie tabel 8).

Tabel 8. Factorscores en achtergrondkenmerken (geslacht, leeftijd en opleiding; Spearman's rho)

	Partij-activiteiten	Organisatie-activiteiten	Intellectuele activiteiten	Missie-activiteiten
Geslacht	.16	-	-.09	-
Leeftijd (vier categorieën)	-	-	-.13	-.10
Opleiding (laag/hoog)	-	.08	-	-

Slechts in vijf combinaties is sprake van een significante, zij het geringe samenhang:

- mannen neigen meer naar partijactiviteiten, terwijl vrouwen zich wat meer met intellectuele participatie bezighouden
- intellectuele- en missieactiviteiten komen wat vaker voor bij ouderen
- hoger opgeleiden voelen meer voor organisatieactiviteiten dan lager opgeleiden

Ten slotte kan men zich nog afvragen of er verschil bestaat in participatie tussen de zogeheten bloedgroepen. Het blijkt dat voor het overgrote deel de bloedgroep er niet toe doet.

6.3 Welke factoren beïnvloeden participatie?

In het onderzoek naar de ondervertegenwoordiging van vrouwen in politieke functies en meer in het algemeen naar de geringere politieke participatie van vrouwen wordt onderscheid gemaakt tussen individuele, institutionele en culturele factoren.²⁷ De eerste hebben betrekking op individuele kenmerken van vrouwen die deelname kunnen belemmeren, zoals een bepaald opleidingsniveau, professionele ervaring, de mogelijkheden van vrouwen om zelf over hun tijdsindeling te beschikken, of persoonlijke motivatie en ambitie. Institutionele factoren refereren aan de structuur van de maatschappij en van het politieke systeem. Voorbeelden zijn het al dan niet aanwezig zijn van kinderopvang in een samenleving, en de procedures en criteria die in politieke partijen worden gehanteerd bij de selectie van kandidaten voor een politieke functie. De derde categorie factoren die de politieke participatie beïnvloeden zijn culturele factoren. Hier gaat het om ongeschreven regels, mores en omgangsvormen die het functioneren – en het slagen – in een partij, partijorgaan of vertegenwoordigende functie bepalen.

Individuele factoren

Individuele factoren – zoals het hebben van betaald werk en de zorg voor een gezin – zijn op grond van het gehouden onderzoek niet aantoonbaar van invloed op de mate van participatie van vrouwen en mannen in de ChristenUnie. Wel scoren vrouwelijke leden lager wat betreft politieke interesse dan mannen, ongeacht leeftijd en opleiding. Op een schaal van 0 (geen politieke interesse) tot 4 (zeer grote politieke interesse) is het gemiddelde van de vrouwelijke leden 1,75 tegenover een gemiddelde van 2,38 van de mannelijke leden. En ook is het zelfbeeld verschillend en daarmee de ambitie en motivatie om bijvoorbeeld

zich kandidaat te stellen voor de gemeenteraad (zie tabel 9). Bijna tweemaal zo veel vrouwen als mannen geven als reden op om *niet* in de gemeenteraad plaats te willen nemen, dat zij niet over de juiste kennis beschikken, of over de juiste vaardigheden. En tien procent meer vrouwen meent dat zij niet voldoende ervaring heeft om dit te doen.

Opvallend is dat deze percentages ook bij de hoger opgeleide vrouwelijke leden hoog blijven (hoogst afgeronde opleiding HBO of universiteit). Dit geldt ook voor de groep vrouwen met minstens tien jaar bestuurservaring en met minstens tien jaar werkervaring. De verschillen tussen vrouwen en mannen blijven voor alle categorieën significant. Een mondeling geïnterviewde man vatte de uitkomst van deze analyse aldus samen: ‘vrouwen maken zich kleiner, mannen maken zich groter’.

Verder is er heel duidelijk sprake van een sekseverschil in interesse voor bepaalde beleidsterreinen. Mannelijke partijleden zijn in andere onderwerpen geïnteresseerd dan de vrouwelijke leden. Significant meer vrouwen dan mannen zeggen ‘het meeste te zijn geïnteresseerd’ in gezondheidszorg (69 en 33 procent), onderwijs (40 en 21 procent), jeugdbeleid (17 en 7 procent), welzijn (16 en 6 procent), asielbeleid (12 en 7 procent), ontwikkelingshulp (10 en 5 procent) en kinderopvang (3 en 0,3 procent). Meer mannen dan vrouwen noemen significant vaker economie (36 en 8 procent), werkgelegenheid (21 en 12 procent), buitenlands beleid (16 en 6 procent), verkeer en vervoer (15 en 8 procent), ruimtelijke ordening (15 en 4 procent), openbaar bestuur (14 en 4 procent), financiën (14 en 3 procent) en sport (3 en 1 procent).

Opvallend is de lage interesse van zowel de vrouwelijke als mannelijke ChristenUnie-leden voor emancipatiebeleid als politiek thema. Slechts 1,1 procent van de vrouwelijke leden heeft dit als meest interessante thema genoemd en slechts 0,3 procent van de mannen. Deze uitkomst is in de groepsinterviews met vrouwelijke leden naar voren gebracht. Hier werd duidelijk dat door veel leden het emancipatiestreven van de overheid wordt ervaren als een teveel van bovenaf opgelegd patroon en een ongewenste inmenging van de overheid in de persoonlijke levenssfeer.

Tabel 9. Zelfbeeld van leden van de ChristenUnie (in %), 2005

Optie	Mannen	Alle vrouwen	Vrouwen met HBO of universiteit	Vrouwen met meer dan tien jaar bestuurservaring	Vrouwen met meer dan tien jaar werkervaring
Er zijn andere mensen die dat beter kunnen	37	42	39	42	40
Ik heb niet de juiste kennis	23	51	40	34	46
Ik heb niet de juiste vaardigheden	28	46	37	34	48
Ik heb niet voldoende ervaring	20	30	31	40	26
Andere mensen zouden het maar vreemd vinden dat ik in de gemeenteraad zat	1	1	1	0	0

Institutionele factoren

Wat de kandidaatstelling en selectieprocedures betreft, valt in de eerste plaats op dat het percentage mannen dat betrokken is bij de selectie veel hoger is dan het percentage vrouwen: 23 procent van de mannelijke ChristenUnie-leden tegenover negen procent van de vrouwen geeft aan de laatste drie jaar te hebben meegedacht of meebeslist over kandidaten op de lijst.

Zoals te verwachten is gegeven de sekseverschillen in politieke functies (zie tabel 2 en 3), zijn er meer mannen die opgeven kandidaat te zijn geweest dan vrouwen (23 en 12 procent). Van hen gaven meer mannen dan vrouwen aan dat het om een verkiesbare plaats ging (42 en 32 procent). Aan de kandidaten is verder de vraag voorgelegd of zij van mening waren dat hun man- of vrouwzijn een rol in de kandidaatstelling heeft gespeeld.

Tabel 10. Heeft geslacht een rol gespeeld bij kandidaatstelling en selectie? (in %), 2005

	Mannen	Vrouwen
Nee	94	48
Ja, positief	4	28
Ja, negatief	0	11
Weet ik niet	1	13
N	69	46

Bijna alle mannelijke (ex-)kandidaten antwoorden dat geslacht geen rol heeft gespeeld, terwijl 39 procent van de vrouwen wel van mening is dat sekse van belang is geweest (zie tabel 10). Elf procent van de vrouwen denkt dat hun vrouwzijn van negatieve invloed is geweest bij het al dan niet verkrijgen van een verkiesbare plaats; 28 procent meent dat het om een positief effect gaat.

Ook deze uitkomst van de schriftelijke enquête is voorgelegd aan de groep van vrouwelijke leden. Hier werd als verklaring voor het negatieve effect opnieuw gerefereerd aan de kwestie van lokale of provinciale samenwerking met de SGP. Volgens de groep is het in het verleden regelmatig voorgekomen dat vrouwen niet op een verkiesbare plaats werden geplaatst teneinde electorale samenwerking met de SGP in de vorm van lijstineenschuiving mogelijk te maken.

Als het aan de vrouwelijke ChristenUnie-kiezers ligt, is het vrouwzijn een pre. De Unie-leden zijn gevraagd of ze zelf wel eens een voorkeurstem hebben uitgebracht op een vrouw, vanwege haar sekse. Van de vrouwelijke partijleden heeft 39 procent dit wel eens gedaan, van de

mannelijke 29 procent. Het NKO 2002-2003 bevestigt deze gegevens. Bij de Tweede-Kamerverkiezingen van 2003 bracht 45 procent van de vrouwelijke ChristenUnie-kiezers een stem uit op een andere kandidaat dan de nummer één van de lijst; driekwart van deze voorkeurstemmen ging naar die andere kandidaat omdat het een vrouw was. Van de mannen die op de ChristenUnie stemden, bracht achttien procent een voorkeurstem uit, waarvan een vijfde de stem uitbracht op een vrouwelijke kandidaat.

Culturele factoren

Een belangrijke verklaring voor de ongelijke deelname van vrouwelijke leden aan politieke en bestuurlijke activiteiten van de ChristenUnie zou de mening kunnen zijn die de leden hebben over de (traditionele) rol van vrouwen en mannen in de samenleving. De leden kregen in dat verband de volgende vraag voorgelegd: 'Er bestaan verschillende standpunten over de rol van mannen en vrouwen in het gezin, de samenleving en de politiek. Daar gaat de volgende vraag over. Wilt u van de volgende 8 stellingen aangeven of u het er eens of oneens mee bent?'

Tabel 11 laat als algemene teneur zien dat de overgrote meerderheid van de ondervraagde leden mannen en vrouwen gelijkwaardig achten. Mannen en vrouwen zijn even geschikt voor de politiek, kunnen evengoed politiek bedrijven, hebben beiden een taak en roeping in de politiek, en zijn even geschikt voor politieke functies. Ook is de meerderheid het niet eens met de stelling dat vrouwen met een gezin niet in de politiek thuishoren. Het beeld voor de overige stellingen, die ook een stuk minder eenduidig zijn, is meer verdeeld.

Omdat veel stellingen eigenlijk vooral de rol van vrouwen betreffen, zou men kunnen verwachten dat vooral vrouwen hun gelijkwaardigheid willen benadrukken. Om die reden is nagegaan in hoeverre geslacht een verschil maakt bij de rolopvattingen van de leden. Dit is ook gedaan voor de kenmerken leeftijd en opleiding. Oudere mensen en lager opgeleiden zouden er immers wel eens anders over kunnen denken dan jongeren en hoger opgeleiden. Tabel 12 bevat de samenhang tussen het oordeel over elk van de stellingen en geslacht, leeftijd respectievelijk opleiding. We zullen daarbij niet alle gemeten samenhangmaten (Spearman's rho) apart vermelden, maar op basis van uitsluitend de significante coëfficiënten een kort profiel schetsen.

Tabel 11. Opvattingen van leden van de ChristenUnie over de rol van vrouwen en mannen in gezin, samenleving en politiek (alle respondenten, in %), 2005

	Helemaal eens	Min of meer eens	Niet eens/ niet oneens	Min of meer oneens	Helemaal oneens
Vrouwen hebben ook een taak en roeping in de politiek	62	27	8	2	1
Vrouwen met een gezin horen niet in de politiek actief te zijn	6	16	17	21	41
Of iemand geschikt is voor politiek heeft niet zoveel met man- of vrouwzijn te maken	79	15	3	2	0.8
Mannen en vrouwen mogen allebei hun leven zo inrichten als ze zelf willen	25	29	17	16	14
Het is verkeerd wanneer een vrouw een functie bekleedt waarin ze boven een man staat	4	6	12	18	60
Er zijn politieke thema's die beter door een vrouwelijke dan door een mannelijke politicus behandeld kunnen worden	26	38	16	10	10
Vrouwen kunnen net zo goed politiek bedrijven als mannen	64	26	5	4	1
Wanneer vrouwen in de kerk geen ambt bekleden, kunnen ze hun ambitie mooi kwijt in de politiek	11	17	24	13	35

Tabel 12. *Analyse samenhang achtergrondkenmerken (sekse, leeftijd en opleiding) en mening over stellingen, 2005*

Stelling	Profiel
Vrouwen hebben ook een taak en roeping in de politiek	geen enkele samenhang met de drie kenmerken
Vrouwen met een gezin horen niet in de politiek actief te zijn	vrouwen, jongeren en hoger opgeleiden zijn het hier vaker mee oneens
Of iemand geschikt is voor politiek heeft niet zoveel met man- of vrouwzijn te maken	geen enkele samenhang met de drie kenmerken
Mannen en vrouwen mogen allebei hun leven zo inrichten als ze zelf willen	jongeren vaker mee eens
Het is verkeerd wanneer een vrouw een functie bekleedt waarin ze boven een man staat	jongeren en hoger opgeleiden vaker mee oneens
Er zijn politieke thema's die beter door een vrouwelijke dan door een mannelijke politicus behandeld kunnen worden	jongeren vaker mee oneens
Vrouwen kunnen net zo goed politiek bedrijven als mannen	geen enkele samenhang met de drie kenmerken
Wanneer vrouwen in de kerk geen ambt bekleden, kunnen ze hun ambitie mooi kwijt in de politiek	jongeren en hoger opgeleiden vaker mee oneens

Behalve de voor vrouwen meest negatieve stelling (de tweede), denken vrouwen en mannen niet significant anders. Voor drie van de zeven overige stellingen bestaan er geen significante verschillen tussen de opvattingen van mannen en vrouwen. Voor de resterende vier stellingen nemen jongeren en (op één uitzondering na) hoger opgeleiden het meest 'progressieve' standpunt in. Dat leeftijd en opleiding wat meer verschil maken ligt meer in de lijn van wat we in de literatuur aantreffen: jongeren en hoger opgeleiden gaan meer van de gelijkwaardigheid van vrouwen en mannen uit dan ouderen en lager opgeleiden.

Gegeven deze resultaten is de volgende vraag hoe actief de Christen-Unie zich moet opstellen om de positie van vrouwen te versterken. De leden is hierover een aantal stellingen voorgelegd. De antwoorden zijn op drie manieren geanalyseerd en de resultaten zijn per vraagstuk kort samengevat in tabel 13. Het gaat daarbij om de percentages van de gegeven antwoorden, de samenhang met geslacht, leeftijd en opleiding, en ten slotte mogelijke verschillen tussen de bloedgroepen.

Tabel 13. Analyse stellingen versterken van positie van vrouwen in partij, 2005

Vraagstuk	Analyse resultaten
Ongeveer zestig procent van de ChristenUnie-stemmers is vrouw; ongeveer een kwart van de ChristenUnie-leden is vrouw. Vindt u dat de ChristenUnie zich moet inspannen om meer vrouwen lid te maken?	<ol style="list-style-type: none"> 1. 50% ja; 26% nee; 24% geen mening/weet niet 2. geen enkele samenhang met de drie kenmerken 3. geen verschil tussen ex-RPF en ex-GPV
Van de politieke en bestuursfuncties binnen de ChristenUnie wordt ongeveer tien procent bekleed door een vrouw. Vindt u dat de ChristenUnie zich moet inspannen om dit percentage te verhogen?	<ol style="list-style-type: none"> 1. 47% ja; 32% nee; 21% geen mening/weet niet 2. geen enkele samenhang met de drie kenmerken 3. geen verschil tussen ex-RPF en ex-GPV
Om zetels in gemeenteraad of Provinciale Staten te bemachtigen, kan de ChristenUnie samenwerking aangaan met de SGP door één gemeenschappelijke lijst te vormen. De SGP stelt dan soms als voorwaarde dat er geen vrouwen op de lijst komen. De ChristenUnie kan dan voor een dilemma komen te staan. Als er geen andere mogelijkheden zijn dan het opzeggen van de samenwerking of het terugtrekken van de vrouwelijke kandidaten, wat vindt u dat de ChristenUnie dan moet doen?	<ol style="list-style-type: none"> 1. 68% geen samenwerking aangaan; 17% geen vrouwen op de lijst; 15% weet niet 2. geen enkele samenhang met de drie kenmerken 3. geen verschil tussen ex-RPF en ex-GPV
Vindt u dat binnen de ChristenUnie de belangen van vrouwen voldoende vertegenwoordigd worden?	<ol style="list-style-type: none"> 1. 65% ja; 6% nee; 29% geen mening/weet niet 2. geen enkele samenhang met de drie kenmerken 3. geen verschil tussen ex-RPF en ex-GPV
Vindt u dat een vrouwenorganisatie nuttig kan zijn binnen de ChristenUnie?	<ol style="list-style-type: none"> 1. 45% ja; 24% nee; 31% geen mening/weet niet 2. ouderen meer eens 3. geen verschil tussen ex-RPF en ex-GPV
Was u, vóór u deze vragenlijst ontving, op de hoogte van het bestaan van 'Inclusief', de stuurgroep Vrouwenparticipatie binnen de ChristenUnie?	<ol style="list-style-type: none"> 1. 24% ja; 76% nee 2. vrouwen, jongeren en hoger opgeleiden meer op de hoogte 3. geen verschil tussen ex-RPF en ex-GPV

Kijken we naar de resultaten in tabel 13, dan valt een aantal zaken op. Allereerst is het opmerkelijk dat zoveel respondenten het antwoord schuldig blijven: voor de meeste vragen zegt twintig à dertig procent geen mening te hebben dan wel het niet te weten. Het gaat dus kennelijk om lastige vragen. Ten tweede zien we dat voor diegenen die wel een mening hebben, er meestal geen samenhang is met de drie achtergrondkenmerken geslacht, leeftijd en opleiding. Bekendheid met Inclusief bestaat vooral bij vrouwen, jongeren en hoger opgeleiden. De derde opmerkelijke uitkomst is dat er geen enkel significant meningsverschil blijkt te bestaan tussen ex-RPF en ex-GPV leden.

Conclusie: de ‘feminisering’ van de ChristenUnie verklaard?

De ChristenUnie maakt een opvallende gedaantewisseling door: van een klein-rechtse politieke groepering en een mannenbolwerk naar een sociale en vrouwvriendelijke partij. Vaardigden GPV en RPF in de jaren dat zij zitting hadden in de Tweede Kamer geen enkele vrouw af, de ChristenUnie telt na haar debuut bij de Tweede-Kamerverkiezingen in mei 2002 al eenderde vrouwelijke Tweede-Kamerleden en eenderde vrouwelijke bewindslieden. Ook is de partij in trek bij vrouwelijke kiezers en is ruim een kwart van de leden vrouw. Vrouwelijke kandidaten worden zeker niet (meer) benadeeld in het rekruterings- en selectieproces, eerder bevoordeeld. Wel spelen vrouwen een opvallend kleine rol bij de werving en selectie van nieuwe politici en bestuurders.

Vrouwelijke kiezers voor wie religie richtinggevend is bij de partijkeuze, komen relatief vaak bij de ChristenUnie uit; zij voelen zich thuis bij het politieke profiel. Onderwerpen die vallen onder christelijk-sociaal beleid (gezondheidszorg, onderwijs, jeugdbeleid en welzijn), scoren hoog onder vrouwelijke leden. Van hen vindt het overgrote deel dat vrouwen net zoals mannen in de politiek thuishoren, ook wanneer zij de zorg hebben voor een gezin. Vrouwelijke partijleden brengen dan ook vaker een voorkeurstem uit op een vrouwelijke kandidaat.

De partijtop is zich van deze trends bewust en maakt ruimte voor vrouwen: geleidelijk zijn meer vrouwen functies gaan vervullen binnen en namens de partij. Een belangrijke verklaring voor de ondervertegenwoordiging van vrouwen is overigens het geringere vertrouwen van vrouwen in hun eigen kunnen.

De sekseverschillen in opvattingen over de politieke rol van vrouwen zijn gering. Het meest duidelijke meningsverschil betreft de vraag of vrouwen met een gezin politiek actief mogen zijn: achttien procent van de vrouwelijke leden en een kwart van de mannen vindt dat dit *niet* zou moeten. Verschillen in opvattingen zijn vaker terug te voeren op leeftijd dan op geslacht: jongeren zijn minder traditioneel over de maatschap-

pelijke rol van vrouwen dan ouderen. Hetzelfde geldt voor hoogopgeleiden. Beschouwen wij het verkiezingsprogramma waarin een centrale plaats voor het gezin weggelegd is maar ook expliciet aandacht wordt gevraagd voor de noodzaak van deeltijdwerk en flexibele werktijden, dan doet dit alles vermoeden dat de partijtop van de ChristenUnie wat vooruitstrevender is voor wat betreft de maatschappelijke positie van vrouwen, dan de (voornamelijk mannelijke) leden.

Opvallend is de algehele afkeer van 'emancipatie' als politiek thema, zowel bij vrouwelijke als bij mannelijke Unie-leden. Emancipatiebeleid wordt ervaren als van boven opgelegd beleid. Als vrouwen een positie willen verwerven, dan willen zij dat doen op eigen kracht en in afstemming met hun gezin en sociale omgeving. Pogingen van buitenaf om vrouwelijke ChristenUnie-leden te emanciperen zullen dan ook weinig kans van slagen hebben. Gezien ook het relatief hoge percentage van leden dat geen mening heeft over de richting die de partij zou moeten inslaan om meer vrouwen in de politiek te betrekken, lijkt een interne discussie wel gewenst. Intussen staat dat de partijtop niet in de weg om vrouwen te selecteren en te benoemen op belangrijke posities, zoals bleek in het begin van 2007.

noten

¹ N. Dukker, 'Niet gelijk maar gelijkwaardig. De integratie van vrouwen in de SGP, het GPV en de RPF.' Doctoraalscriptie Rijksuniversiteit Leiden, Leiden, 1992.

² Volgens opgave van Inclusief, februari 2006.

³ Uit het ledenbestand van de ChristenUnie is in het najaar van 2005 een aselechte steekproef getrokken van duizend mannelijke en duizend vrouwelijke leden. De enquête is per post verstuurd, maar kon ook op internet worden ingevuld. De respons bedroeg 324 voor de mannelijke en 415 voor de vrouwelijke leden. De enquêteresultaten zijn verder met een aantal respondenten in een groepsgesprek doorgenomen. Zie ook M. Jager-Vreugdenhil en R. Kuiper, *Anders, nl. ... Een onderzoek naar vrouwenparticipatie in de ChristenUnie*, Zwolle, 2006.

⁴ Zie onder meer het themanummer over Europa van *DenkWijzer*, 1 (2001), 4 (dec.).

⁵ In twintig gemeenten ging het om een lijstverbinding met de SGP. In vijftien van deze gemeenten heeft de SGP een wethouder geleverd.

⁶ E. van Dijk, 'Winst en verantwoordelijkheid', in: *DenkWijzer*, 6 (2006), 3 (juni), 28-30.

⁷ Zie bijvoorbeeld B. Nelson en N. Chowdhury, red., *Women and Politics Worldwide*, New Haven, 1994; B. Hoecker, *Handbuch Politischen Partizipation von Frauen in Europa*, Opladen, 1998; M. Leye-

naar, *Political Empowerment of Women. The Netherlands and other Countries*, 2004.

⁸ H. Tingsten, *Political Behavior. Studies in Electoral Statistics*, Londen, 1937, 229.

⁹ J.J. de Jong, *Overheid en onderdaan*, Wageningen, 1956, 145.

¹⁰ M. Leijenaar, *De geschade heerlijkheid. Politiek gedrag van vrouwen en mannen in Nederland, 1918-1988*, Den Haag, 1989, 39.

¹¹ M.P.A. van Dam en J. Beishuizen, *Kijk op de kiezer*, Amsterdam, 1967.

¹² W.J. Klok, 'Man, vrouw en politiek in Nederland'. Doctoraalscriptie Vrije Universiteit, Amsterdam, 1970.

¹³ De Jong, *Overheid en onderdaan*, 145; Leijenaar, *De geschade heerlijkheid*, 31-33.

¹⁴ Leijenaar, *De geschade heerlijkheid*, 133.

¹⁵ Dat blijkt uit het onderzoek onder ChristenUnie-leden: op de vraag 'Heeft u wel eens een vrouw op de lijst een voorkeurstem gegeven, speciaal omdat zij een vrouw was?', antwoordde 39 procent van de vrouwen 'ja' – overigens ook 29 procent van de mannen. Dit blijkt ook uit het NKO 2003: 45 procent van de vrouwen die op de ChristenUnie stemden, brachten een stem uit op een andere kandidaat dan de eerste persoon op de lijst; 75 procent van deze voorkeurstemmen gingen naar die andere kandidaat omdat die een vrouw was. Van de mannelijke ChristenUnie-stemmers in het NKO 2003 bracht achttien procent een voorkeurstem uit, waarvan ongeveer twintig procent specifiek omdat het om een vrouw ging.

¹⁶ J. Weggeman, 'De uitgebleven toenadering. Een inhoudsanalyse van de verkiezingsprogramma's van SGP, GPV en RPF (1977-1994)', in: *Jaarboek 1994 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*, Groningen, 1995, 190-206, 194.

¹⁷ A.H.M. Dölle, 'De SGP onder vuur', in: *Jaarboek 2005 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*, Groningen, 2006, 99-122.

¹⁸ Zie het interview met H. van Rhee, directeur van het partijbureau van de ChristenUnie, in het *Nederlands Dagblad*, 9 maart 2005.

¹⁹ M.E. Harmsen, 'Samen dienen in de wereld', in: *DenkWijzer*, 6 (2006), 1 (feb.), 24-27; *idem*, 'Actieve deelname van vrouwen in de ChristenUnie. Een theologische onderbouwing', in: *idem*, 3 (2003), 4 (okt.), 26-27.

²⁰ Harmsen, 'Actieve deelname van vrouwen in de ChristenUnie', 27.

²¹ Dukker, 'Niet gelijk maar gelijkwaardig', 92.

²² Brief van de Centrale Verbondsraad aan de bij het GPV aangesloten kiesverenigingen, 4 september 1985. Geciteerd in: Dukker, 'Niet gelijk maar gelijkwaardig', 91.

²³ Dukker, 'Niet gelijk maar gelijkwaardig', 92.

²⁴ H. van de Velde, 'Van pressie tot beleid. Het streven naar meer vrouwen in de partijpolitiek in de jaren tachtig', in: *Jaarboek 1992 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*, Groningen, 1993, 158-185.

²⁵ Vlak na de gemeenteraadsverkiezingen was dit percentage aanvaardig iets lager, namelijk negentien procent. (zie Van Dijk, 'Winst en Verantwoordelijkheid', 29). In de zelfstandige ChristenUnie-fracties was toen het aandeel vrouwen gestegen van zestien naar negentien procent, in de samenwerkingsfracties van twee naar tien procent. Van de nieuwe raadsleden was 24 procent vrouw. De cijfers in tabel 2 zijn ruim een jaar later verkregen, en laten een nog iets hoger percentage vrouwen zien.

²⁶ Preciezer: 71 procent mannen, 27 procent vrouwen en twee procent 'geslacht onbekend'.

²⁷ Leyenaar, *Political Empowerment of Women*.